

УДК 811+81'255.4

ПЕРЕКЛАД ВІДДІЄСЛІВНИХ ІМЕННИКІВ ЗА ОСНОВНИМИ МОДЕЛЯМИ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ

Шепель Ю. О.

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті увага приділяється віддієслівним іменникам, які становлять великий за обсягом лексико-граматичний клас слів сучасної української й російської мов. Репрезентуючи в мові категорію іменників, вони, з одного боку, мають значення предметності, а з іншого – зберігають за собою дієслівну семантику процесуальності чи стану. Переклад здійснюється за моделлю закономірних відповідників, оскільки вона враховує наявність як прямих відповідників слів оригіналу в мові перекладу, так і контекстуальних еквівалентів, що є важливим для правильного, максимально точного вибору лексеми серед можливих варіантів у мові перекладу.

Ключові слова: віддієслівні іменники, переклад, категорія іменників, дієслівна семантика, відповідники, еквіваленти.

Шепель Ю. А. Перевод отглагольных существительных по основным моделям теории перевода. В статье внимание уделяется отглагольным существительным, которые представляют большой по объему лексико-грамматический класс слов современного украинского и русского языков. Представляя в языке категорию существительных, они, с одной стороны, имеют значение предметности, а с другой – сохраняют за собой глагольную семантику процессуальности или состояния. Перевод осуществляется по модели закономірних соответствий, поскольку она учитывает наличие как прямых соответствий слов оригинала в языке перевода, так и контекстуальных эквивалентов, что важно для правильного, максимально точного выбора лексемы среди возможных вариантов в языке перевода.

Ключевые слова: отглагольные существительные, перевод, категория существительных, глагольная семантика, соответствия, эквиваленты.

Shepel Yu. O. Translation of verbal nouns on the main models of translation theory. The article focuses on verbal noun, which are large in terms of lexical and grammatical class of words of the modern Ukrainian and Russian languages. Introducing a category of nouns in the language, they are, on the one hand, have the objectivity of value, on the other – retain the verbal semantics processuality or condition. Translation is carried out on the model of regular correspondences, because it takes into account both the direct presence of the corresponding word in the original language of the translation, and contextual equivalents, which is important for the correct, most accurate choice of tokens among the options in the target language.

Key words: verbal nouns, translation, category of nouns, verb semantics, compliance, equivalents.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Віддієслівні іменники становлять значну й продуктивну групу лексики в українській і російській мовах, склад якої постійно поповнюється. Найчастіше похідні іменники зберігають спорідненість із дієсловами-першоосновами та абстраговано, упредмечено виражають їх зміст. Семантика дериватів не завжди є простою сумою значень твірної основи та словотвірної моделі, оскільки нерідко багатозначні твірні основи включаються в словотвір із різним обсягом значень [3, 25].

Втрачаючи зв'язок із дієсловом-першоосною, віддієслівні іменники можуть набувати конкретних значень. Дослідженням процесу конкретизації віддієслівних іменників займалась Л. П. Якимова, яка виділила три типи вторинних значень віддієслівних іменників: 1) значення, за яких віддієслівні іменники абсолютно втрачають відтінки дії та називають предмети навколишнього світу; 2) абстрактні

поняття, які, виражаючи результат дії, зберігають певний зв'язок із нею; 3) значення, пов'язані з поняттям дії [4, 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питань перекладу з близькоспоріднених мов займались Ю. П. Гольцекер, Ю. М. Молочковський, О. Л. Кундзич, О. Н. Сильніков та інші вчені. Незважаючи на зацікавлення перекладачів проблемою перекладу з близькоспоріднених мов, здебільшого питання, які стосуються саме специфіки перекладу, залишаються невирішеними та потребують подальшого теоретичного обґрунтування. Тому **актуальність теми** зумовлюється тим, що семантичне поле віддієслівних іменників обох мов постійно поширюється, що приводить до міжмовної полісемії та вимагає пояснення дериваційних значень і визначення під час перекладу конкретних випадків вживання іменників, утворених від дієслів.

Мета статті – визначити основні методи й прийоми перекладу віддієслівних іменників із російської мови українською (на матеріалі перекладу роману Панаса Мирного «Повія»).

Об'єктом дослідження є віддієслівні іменники сучасних української й російської літературних мов

на матеріалі українського та російського варіантів роману П. Мирного «Повія».

Предмет дослідження – переклад віддієслівних іменників із російської мови українською.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перекласти слово з однієї мови іншою – це передати його семантику лексичними засобами іншої мови. Тобто переклад слова варто розуміти як відтворення семантики, що входить до його значення, для якої знаходиться план вираження в мові перекладу, що полягає в знаходженні відповідної лексичної одиниці (або словосполучення) цієї мови, тотожної чи максимально подібної за семантикою до об'єкта перекладу.

Говорячи про переклад у виключно лексичному плані, тобто про переклад окремого слова, перекладач абстрагується від того, як перекладаються зв'язні тексти. Адже відомо, що переклад цілого висловлювання не є механічним перекладом слів, які входять до його складу.

Як уже зазначалось, у статті переклад здійснюється нами за моделлю закономірних відповідників, оскільки ця модель враховує як прямі відповідники слів оригіналу в мові перекладу, так і контекстуальні еквіваленти, що є важливим для правильного, максимально точного вибору лексеми серед можливих варіантів у мові перекладу.

Переклад віддієслівних іменників російської мови українською не становить особливих труднощів. Знайти відповідник у мові перекладу досить легко з огляду на те, що значна група іменників, які утворились від дієслів, входять до спільної лексики обох мов, мають близький план вираження та тотожний план змісту.

Так, російське *гром* та українське *грім* належать до спільної лексики обох мов, адже єдиним значенням цих слів є «*гучні удари в атмосфері під час грози (явище природи)*». План вираження слова в обох мовах настільки близький, що переклад лексем *гром* і *грім* здійснюється шляхом добору прямого відповідника.

Аналогічну ситуацію спостерігаємо під час перекладу російського віддієслівного іменника *воз*, проте при цьому, окрім українського еквівалента *віз*, маємо специфічно українське *хура*, яке використовується для відображення національного колориту в художній літературі.

Прямі еквіваленти створюють найменше труднощів під час перекладу, оскільки вживаються в одному значенні як у російській, так і в українській мовах і подаються в словниках:

- рос. *желание* – укр. *бажання*;
- рос. *селение* – укр. *селище*;
- рос. *бег* – укр. *біг*;
- рос. *продолжение* – укр. *продовження*;
- рос. *обмеление* – укр. *обміління*.

Особливу увагу під час перекладу спільної лексики варто приділити калькуванню – одному з найуживаніших способів перекладацької трансформації, що базується на передачі мовного знака оригіналу шляхом відтворення морфемної будови слова мовою перекладу [1, 16].

На думку більшості вчених, словотвірне калькування є поморфемним перекладом об'єктів, що

калькуються. Л. П. Єфремов вважає, що словотвірне калькування базується на відтворенні вмотивованості іншомовних зразків, яка закладена в словотвірній структурі слова, і тому не будується на поморфемному перекладі. Отже, термін «поморфемний переклад» повною мірою не відповідає словотвірному калькуванню, оскільки не відображає сутність цього явища. Проте поморфемний переклад відіграє важливу роль під час запозичення лексики з близькопоріднених мов, що складається зі спільних для них морфем [2, 115], наприклад:

- рос. *выбор* – укр. *вибір*;
- рос. *прописка* – укр. *прописка*;
- рос. *поломка* – укр. *поломка*.

Проте більшість віддієслівних іменників російської мови перекладаються українською еквівалентами, які визначаються контекстом. Так, російське *заход* перекладається українською так: 1) (действие) *захід, заходження*; 2) *захід* (сонця).

Варто зазначити, що українське слово *захід* має значно більший спектр значень, ніж російське *заход*. Воно має значення «сторона світу» та «організоване свято, дійство».

Російське *ход* має декілька варіантів в українській мові, кожний із яких вживається в певному контексті: 1) *хід*; (проход) *хідник*; (движение) *рух*; 2) (течение) *перебіг* (перебіг подій); (развитие) *розвиток*.

В окремих випадках маємо перекладати не саме слово, а сталий вислів, до складу якого входить слово *ход*:

- рос. *пустить в ход все средства* – укр. *вжити всіх заходів*.

Перекладаючи рос. *крик*, маємо такі варіанти в українській мові: 1) *крик, кричання, викрик, покрик, воляння, лемент, лементування, галас, галасування, репет, репетування, горлання, вереск, верещання*; 2) *гук, гукання*.

Російське *мойка* українською перекладається таким чином: 1) (действие) *миття*; (стирка белья) *прання, праття*; 2) (приспособление) *мийка, мийниця*.

Далі ще декілька прикладів перекладу:

рос. <i>соглашение</i> –	укр. 1) (действие) <i>погодження, погоджування</i> ;
2) (согласие) <i>згода, порозуміння</i> ;
3) (договор) <i>угода</i> .
рос. <i>поправка</i> –	укр. 1) (починка) <i>поправлення, поправляння, лагодження, полагодження</i> ;
2) (исправление ошибок) <i>виправлення, виправляння</i> ;
3) (о здоровье) <i>поправлення, одужання, одужування</i> .
рос. <i>отметка</i> –	укр. 1) (действие) <i>відзначення, відзначання, відмічення, відмічання, позначення, позначання</i> ;
2) (знак) <i>позначка, зазначка, відмітка</i> ;
3) (оценка знаний) <i>оцінка</i> .

рос. голодовка –	укр. 1) (голодание) <i>голодування</i> ; (голод) <i>голод</i> ; 2) (отказ от пищи в знак протеста) <i>голодовка</i> .	рос. примерка –	укр. <i>примірка</i> , <i>примірювання</i> , <i>приміряння</i> .
рос. развод –	укр. 1) (действие) <i>розведення</i> , <i>розвід</i> , <i>розводження</i> ; <i>рознімання</i> ; 2) (расторжение брака) <i>розлучення</i> , <i>розлука</i> ; <i>розлучання</i> ; 3) воен., техн. <i>розвід</i> ; 4) (часть саней) <i>крило</i> ; 5) (выращивание, размножение) <i>розведення</i> ; <i>розводження</i> , <i>розплід</i> , <i>розплідження</i> ; <i>розпліджування</i> .	рос. замазка –	укр. 1) (действие) <i>замазання</i> , <i>замазування</i> , <i>замащення</i> , <i>замащування</i> , <i>шпарування</i> , <i>защипування</i> , <i>киткування</i> ; 2) (вещество для замазывания) <i>замазка</i> .
рос. резка –	укр. 1) (действие) <i>різання</i> , <i>краяння</i> ; 2) (мелко нарезанная солома) <i>січка</i> ; (с овсом) <i>обрік</i> .	рос. кладка –	укр. 1) (действие) <i>будування</i> , <i>ставлення</i> , <i>кладіння</i> , <i>мурування</i> ; 2) (часть сооружения из кирпича, камня) <i>мурування</i> , <i>кладка</i> ; 3) (носка яиц) <i>несіння</i> .
рос. урон –	укр. <i>утрата</i> ; (ущерб) <i>шкода</i> ; (убыток) <i>збиток</i> .	рос. закалка –	укр. 1) (действие) <i>загартування</i> , <i>гартування</i> , <i>загартування</i> ; 2) (состояние, свойство) <i>гарт</i> .
рос. груз –	укр. <i>вантаж</i> ; (бремя) <i>тягар</i> ; (тяжесть) <i>вага</i> .	рос. открытие –	укр. 1) (действие) <i>відкриття</i> , <i>розкриття</i> ; 2) (результат исследования) <i>відкриття</i> ; 3) (изобретение) <i>винахід</i> .
рос. представление –	укр. 1) (подача, предъявление) <i>подавання</i> , <i>подання</i> ; <i>показування</i> , <i>наведення</i> , <i>приставлення</i> ; <i>знайомлення</i> , <i>познайомлення</i> , <i>рекомендування</i> ; <i>відрекомендування</i> , <i>називання</i> ; (у художній літературі) <i>зображення</i> , <i>зображення</i> , <i>показування</i> , <i>змалювання</i> , <i>змальовування</i> ; (причинение) <i>викликання</i> , <i>завадання</i> ; (притворство) <i>удавання</i> , <i>прикидання</i> ; (воображение) <i>уявлення</i> , <i>уявлення</i> ; (выдвижение) <i>висування</i> ; 2) (письменный доклад) <i>подання</i> ; 3) (спектакль) <i>вистава</i> .	рос. забота –	1) (беспокойство) <i>турбота</i> , <i>клопотання</i> ; (печаль, кручина) <i>журба</i> ; 2) (внимание к нуждам, потребностям) <i>піклування</i> , <i>дбання</i> .
		рос. признание –	укр. 1) (чего) <i>визнання</i> , <i>визнання</i> ; 2) зізнання, (в любви) <i>освідчення</i> .
		рос. покупка –	укр. 1) (действие) <i>купівля</i> , <i>купування</i> ; 2) (вещь) <i>покупка</i> , <i>покуп</i> .
		рос. сдвиг –	укр. 1) <i>зрушення</i> ; 2) (смещение земной коры) <i>зсув</i> .
		рос. сидение –	укр. 1) (действие) <i>сидіння</i> ; 2) (место, предмет, на котором сидят) <i>сидіння</i> .
		рос. торжество –	укр. 1) <i>торжество</i> ; (победа) <i>перемога</i> ; 2) (празднество) <i>свято</i> , (празднование) <i>святкування</i> ; 3) (состояние радости) <i>торжество</i> , <i>тріумф</i> .
		рос. покровительство –	укр. 1) <i>заступництво</i> , <i>протегування</i> , <i>покровительство</i> ; (защита) <i>захист</i> , <i>оборона</i> , <i>охорона</i> ; 2) (создание благоприятных условий) <i>сприяння</i> .

Під час перекладу рос. *хождение* маємо декілька варіантів в українській мові (*ходіння*, *хідня*, *походеньки*), що мають тотожне значення, проте відмінний план вираження та сферу вживання. Українське *походеньки* вживається в розмовному стилі та має іронічний відтінок. Декілька українських відповідників зустрічаємо також під час перекладу таких віддієслівних іменників:

рос. *препятствие* – укр. *перешкода*, *завада*, *перепона*;

рос. *сплетение* – укр. *сплетення*, *сплетіння*, *плетиво*;

рос. *житель* – укр. *житель*, *мешканець*, *пожилиець*;

рос. *любитель* – укр. *аматор*, *любитель*;

рос. *созревание* – укр. *дозрівання*, *доспівання*, *достигання*, *визрівання*;

рос. *обвал* – укр. *обвал*, *завал*;

рос. *перемещение* – укр. *переміщення*, *переміщення*;

рос. *подтягивание* – укр. *підтягування*, *підтягнення*;

рос. <i>создание</i> –	укр. 1) (действие) <i>створення, утворення, витворення, створювання, творення, будування, спорудження, споруджування;</i> 2) (произведение) <i>твір, витвір, творіння;</i> 3) (существо) <i>створіння, творіння.</i>	2) (помощь, содействие) <i>підтримка;</i> 3) (поддерживающее приспособление) <i>підтримка;</i> 4) (отряд) <i>підмога, підтримка.</i>
рос. <i>раздел</i> –	укр. 1) (действие) <i>поділ, розділення, поділення, розділяння, поділяння, роз'єднання, роз'єднування;</i> 2) (часть книги, договора) <i>розділ;</i> 3) (место или линия, которые разделяют) <i>поділ.</i>	
рос. <i>пересечение</i> –	укр. 1) (перекресток) <i>перехрещення, схрещення;</i> 2) (действие) <i>пересічення, пересікання, перехрещування, перетинання;</i> 3) (мат.) <i>перетин, переріз.</i>	
рос. <i>подшивка</i> –	укр. 1) (действие) <i>підшиття, підшивка, підшивання;</i> 2) (подшитое) <i>підшивка.</i>	
рос. <i>разгадка</i> –	укр. 1) (результат действия) <i>розгадка, відгадка;</i> 2) (действие) <i>розгадування.</i>	
рос. <i>поддержка</i> –	укр. 1) (действие) <i>підтримка, підтримування, піддержування;</i>	

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Таким чином, більшість віддієслівних іменників російської мови перекладаються українськими еквівалентами, які визначаються контекстом.

Переклад зазначеного класу слів не становить особливих труднощів, оскільки мови є близькоспорідними, і в більшості випадків лексеми, що перекладаються, мають прямі й контекстуальні відповідники в мові перекладу.

Віддієслівні іменники, які входять до складу спільної лексики, є зрозумілими всім носіям української та російської мов. Відтворення семантики таких слів лексичними засобами української мови здійснюється для того, щоб втілити її в загальноприйнятому плані вираження, який відповідав би нормам сучасної української мови.

Іменники, утворені від дієслів, що не є спільними для близькоспорідних мов, повинні перекладатись з урахуванням ступеня їхньої конкретності, а також семантики й сукупності всіх значень, кожне з яких втілюється в певному контексті.

Перспектива подальшого дослідження особливостей перекладу вбачається в більш глибокому аналізі стилістики художнього тексту та культури українського мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии / В. В. Виноградов // Вопросы истории и теории языка. – М., 1952. – С. 136–142.
2. Гольцекер Ю. П. Некоторые особенности перевода с родственных языков / Ю. П. Гольцекер // Славянская филология. – Вып. 3. – Л., 1975. – С. 124–128.
3. Ковалик І. І. Семантична будова слова в сфері мови та мовлення / І. І. Ковалик // Студії з мовознавства. – К., 1975. – С. 36–42.
4. Скляренко В. Г. З історії акцентуалізації абстрактних іменників / В. Г. Скляренко // Мовознавство. – 1973. – № 4. – С. 37–41.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Мирний П. Повія / П. Мирний. – К. : Дніпро, 1980. – 418 с.
2. Мирный П. Гулящая / П. Мирный. – М. : Художественная литература, 1990. – 416 с.